

ЗЕМЕЛЬНЕ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

УДК 349.6(477)

РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ В ОХОРОНІ ТВАРИННОГО СВІТУ

Шеховцов В. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
викладач кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

Анотація: Формування екологічної мережі є інтегральною у справі збереження природного середовища, збереження генофонду живої природи, формування сприятливих умов для життєдіяльності людини. Створення екологічної мережі дасть змогу об'єднати в цілісну систему охорону фауністичного світу.

Ключові слова: екологічна мережа, тваринний світ, охорона навколишнього природного середовища, природно-заповідний фонд, континентальний шельф, Червона книга України.

Аннотация: Формирование экологической сети является интегральной в деле сохранения природной среды, сохранения генофонда живой природы, формирование благоприятных условий для жизнедеятельности человека. Создание экологической сети позволит объединить в целостную систему охрану фаунистического мира.

Ключевые слова: экологическая сеть, животный мир, охрана окружающей среды, природно-заповедный фонд, континентальный шельф, Красная книга Украины.

Annotation: The creation of the ecological network is integral to the preservation of the environment, conservation of genetic diversity of wildlife, making of favorable conditions for human life. The creation of ecological networks will merge into a comprehensive system protection of wildlife.

Key words: ecological network, wildlife, environmental protection, nature reserve Fund, the continental shelf, the Red book of Ukraine.

Здійснюючи характеристику особливостей правового статусу окремих об'єктів тваринного світу не можна не згадати Закони України «Про Червону книгу України» [1, ст. 462], «Про природно-заповідний фонд України» [2, ст. 502] та «Про екологічну мережу» [3, ст. 502], які встановлюють додаткові обмеження щодо використання об'єктів тваринного світу враховуючи їх видові характеристики або місце знаходження. Закріплення особливого режиму правової охорони таких об'єктів сприяє відновленню вражених або вразливих об'єктів тваринного світу, забезпеченню незмінності середовища їх мешкання. Ці закони встановлюють обмеження та заходи відповідальності вищі аніж в цілому законодавство про тваринний світ, доповнюючи його та створюючи комплексний правовий режим охорони.

Таке особливе місце в системі фауністичного законодавства і займає правове регулювання охорони екологічної мережі.

Екологічна мережа, як єдина просторова (територіальна) система, утворюється з метою поліпшення умов для формування здорового довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, повнішого збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, їх генетичного фонду, шляхів міграції тварин, а також інших природних комплексів і об'єктів, шляхом поєднання територій і об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законодавства та міжнародних зобов'язань України підлягають особливій охороні [4, ст. 405].

П.О. Гвоздик з цього приводу зазначав, що: «нормативно-правові акти в галузі охорони навколишнього природного середовища, як і інші норми, мають очевидну функціональну спеціалізацію – врегулювання відносин, що виникають у сфері взаємодії суспільства та природи. Диференціація цих відносин за предметом правового регулювання зумовлює розвиток правового регулювання за певними напрямками та відповідну спеціалізацію законів й інших нормативно-правових актів. Одні забезпечують охорону навколишнього природного середовища як цілісної системи, другі – охорону та раціональне використання окремих природних ресурсів, треті – регламентують окремі аспекти організації природоохоронної діяльності, умови та порядок реалізації певних функцій управління в цій сфері» [5, с. 69].

Так, із прийняттям Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року [6, ст. 158], в Законі лише констатується, що займаючи менше 6 відсотків площі Європи, Україна володіє близько 35 відсотками її біорізноманіття. Біосфера України нараховує більше 70 тисяч видів флори і фауни, зокрема флори - більш як 27 тисяч видів, фауни – більш як 45 тисяч видів. Протягом останніх років спостерігається збільшення кількості видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України.

Поряд з констатацією проблем, у законі було визначено ще окремі напрями, які можна вважати перспективними щодо розвитку сучасного нормативно-правового забезпечення заходів охорони тваринного світу: удосконалення нормативно-правової бази щодо системи створення мережі центрів штучного розведення та реакліматизації рідкісних видів рослин і тварин та таких, що перебувають під загрозою зникнення.

Відповідно до Програми перспективного розвитку заповідної справи в Україні [7, ст. 430], затвердженої Постановою Верховної Ради України від 22 вересня 1994 року, площа природно-заповідного фонду динамічно зростає. Проте його частка в загальній площі території України, різноманіття видів природних ландшафтів і рослинних угруповань, територіальна структура природоохоронних територій не повною мірою відповідають міжнародним стандартам, стратегії планування території країни, крім того, внаслідок розвитку в Україні переважно сировинно-видобувних – найбільш екологічно небезпечних – галузей промисловості та надмірної розораності ґрунтів значно погіршилися умови забезпечення територіальної єдності ділянок з природними ландшафтами, що ускладнює, а інколи й унеможливує просторові процеси біологічного обміну на генетичному рівні, притаманному живій природі [4, ст. 405].

Ідея формування екологічної мережі є інтегральною у справі збереження природного середовища, збереження генофонду живої природи, формування сприятливих умов для життєдіяльності людини. Суть ідеї екологічної мережі, простої та привабливої, полягає в створенні мережі з'єднаних між собою ділянок природних територій, які є середовищем для існування представників тваринного світу.

Створення екологічної мережі дасть змогу: об'єднати у цілісну систему землі природно-заповідного фонду, інші природні та напівприродні території; забезпечити збереження, відтворення і невиснажливе використання природних ресурсів, біологічного і ландшафтного різноманіття, уникнути втрат генофонду; відновити саморегульовану і самовідновну здатність природних екосистем; забезпечити позитивні зміни стану довкілля, сформувані екологічно безпечне середовище життєдіяльності людей; поліпшити гідрологічний режим річок, запобігти ерозії ґрунтів, поліпшити якість природних вод; розширити придатні для рекреаційного використання території, забезпечити розвиток збалансованого туризму [8, с. 94-95].

Така мережа здатна вирішувати завдання, недоступні для відокремлених природоохоронних територій, а саме: відтворення і збереження територіальної і функціональної цілісності екосистем; підтримання екологічної рівноваги в межах окремих регіонів; збереження еталонів природи; збереження і вивчення генофонду ландшафтних комплексів; відтворення і збагачення рідкісних видів; забезпечення розселення і міграції видів, а також збереження міграційних шляхів; забезпечення функціонування охоронюваних ландшафтних комплексів у природному режимі; ренатуралізація особливо цінних деградованих екопів і різноманіття ланок екологічної мережі; забезпечення проведення комплексних стаціонарних досліджень [8, с. 95].

Законом України «Про екологічну мережу» передбачено, що ст. 24 передбачено відповідальність за порушення законодавства з питань формування, збереження та використання екологічної мережі. Таким чином, особи, винні у порушенні

законодавства з питань формування, збереження та використання екологічної мережі, несуть відповідальність відповідно до закону.

Відповідно до п. 3 ст. 3 Закону України «Про екологічну мережу» об'єктом екологічної мережі визначено окрему її складову частину, що має ознаки просторового об'єкта (певну площу, межі, характеристики тощо) [3, ст. 502]. До них відносяться території та об'єкти природно-заповідного фонду, водного фонду, лісового фонду, сільськогосподарські угіддя екстенсивного використання (пасовища, сіножаті) тощо.

Структурними елементами екологічної мережі є території екологічної мережі, що відрізняються за своїми функціями, тобто до них відносяться: ключові, сполучні, буферні та відновлювані території. Ключові території забезпечують збереження найбільш цінних і типових для даного регіону компонентів ландшафтного та біорізноманіття. Сполучні території (екологічні коридори) поєднують між собою ключові території, забезпечують міграцію тварин та обмін генетичного матеріалу. Буферні території забезпечують захист ключових та сполучних територій від зовнішніх впливів. Відновлювані території забезпечують формування просторової цілісності екологічної мережі, для яких мають бути виконані першочергові заходи щодо відтворення первинного природного стану.

Об'єктом правової охорони може виступати як екологічна мережа, у ролі цілісної системи, так і окремі її структурні елементи. Розглянемо деякі приклади.

Протягом останніх років спостерігається збільшення кількості видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України. Основну загрозу біорізноманіттю становлять діяльність людини та знищення природного середовища існування флори і фауни. Спостерігається катастрофічне зменшення площі територій водно-болотних угідь, степових екосистем, природних лісів. Стан довкілля погіршується внаслідок розорювання земель, вирубування лісів з подальшою зміною цільового призначення земель, осушення або обводнення територій, промислового, житлового та дачного будівництва тощо. Поширення не аборигенних видів у природних екосистемах викликає значний дисбаланс у біоценозах. Управління збереженням біорізноманіття прісноводних та морських екосистем розвивається не так швидко, як для екосистем суші, що негативно впливає на обсяг рибних запасів та оселищ водних живих ресурсів [8, с. 66]. Тому, території та об'єкти екологічної мережі потребують посиленого захисту зі сторони законодавства від антропогенного впливу.

Наростають інерційні процеси, які загрожують біогеоценотичному покриву. Йдеться про мільярди тон відходів, які закопуються чи затоплюються, розсіюються в довкіллі і забруднюють його, захоронення хімічних боєприпасів та ядерних відходів, у надрах чи на дні рік, озер, морів, про шуми, електромагнітні випромінювання, вібрації, світлове забруднення, просторову експансію. Загрози, викликані цими процесами, пов'язані із зміною мутагенного фону і формуванням вторинних геохімічних провінцій, наведеною сейсмікою тощо.

Зазначені негативні тенденції створюють серйозні загрози для біо- і екосистем, а також для життя і здоров'я людини [8, с. 67].

З метою збереження цінних природоохоронних територій, Міністерством екології та природних ресурсів було розроблено та подано на погодження до центральних органів виконавчої влади проект закону України «Про внесення змін до Земельного кодексу України» (щодо посилення вимог стосовно охорони довкілля під час вирішення питань вилучення (викупу), надання, зміни цільового призначення земельних ділянок). Проект акту передбачає: заборонити вилучення земельних ділянок, наданих природним заповідникам, ботанічним садам, зоологічним та дендрологічним паркам загальнодержавного значення, а також біосферним заповідникам та національним природним паркам (в межах їх заповідних зон); усунути правову колізію щодо можливості проведення на землях природно-заповідного фонду за дозволом Кабінету Міністрів України робіт, заборонених Законом України «Про природно-заповідний фонд України»; заборонити добровільну відмову від права постійного користування земельними ділянками, наданими підприємствам, установам та організаціям, що належать до державної та комунальної власності, для збереження та використання об'єктів природно-заповідного фонду [8, с. 68].

Для посилення відповідальності щодо збереження видів тварин, занесених до Червоної книги України Міністерство екології та природних ресурсів розробило, погодило та подало на розгляд Кабінетові Міністрів України проекти постанов Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку справляння і розмірів збору за спеціальне використання об'єктів тваринного світу (крім мисливських тварин, риб та водних безхребетних, видів тварин, занесених до Червоної книги України)» та «Про розміри компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання)». Основною метою цього правового акту є врегулювання питання сплати компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування, приведення у відповідність до Закону України «Про Червону книгу України».

Так, до складу структурних елементів екологічної мережі належать: території та об'єкти природно-

заповідного фонду; землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони; землі лісового фонду; полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження; землі оздоровчого призначення; землі рекреаційного призначення; території, які є місцями перебування чи зростання видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України тощо. Об'єднуючи їх у єдину цілісну систему, екологічна мережа забезпечує охорону тваринного світу, оскільки збереження цілісності екологічної мережі неможливе без надання посиленої правової охорони всім її елементам, одним з яких і є тваринний світ.

Таким чином, правова природа розвитку та формування екологічної мережі забезпечить охорону фауністичного світу, тобто вдосконалення нормативно-правової бази у сфері збереження, розширення, відтворення та охорони єдиної системи територій з природним усіх природних комплексів і унікальних територій, створення на їх основі природних об'єктів, які підлягають особливій охороні, що сприяє зменшенню, запобіганню та ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності людей на навколишнє природне середовище, збереженню природних ресурсів, генетичного фонду живої природи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Червону книгу України: Закон України № 3055-III від 07.02.2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 10 (22.03.2002). – Ст. 462.
2. Про природно-заповідний фонд України: Закон України № 2456-XII від 16.06.1992 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34 (25.08.92). – Ст. 502.
3. Про екологічну мережу: Закон України № 1864-IV від 24.06.2004 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 45 (05.11.2004). – Ст. 502.
4. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки: Закон України від 21.09.2000 № 1989-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 47. – Ст. 405.
5. Гвоздик П.О. Джерела екологічного права України: монографія / відп. ред. Н.Р. Малишева. – К.: Алерта, 2012. – С. 69.
6. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України № 2818-VI від 21.12.2010 року // Офіційний вісник України. – 2011. – № 3 (24.01.2011). – Ст. 158.
7. Про Програму перспективного розвитку заповідної справи в Україні: Постанова № 177/94-ВР від 22.09.1994 // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 48. – Ст. 430.
8. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2011 році. – К.: Міністерство екології та природних ресурсів України, LAT & K. – 2012. – 108 с.